

Turvekammi tunturimaisemassa Utsjoella.

Ante Aikio

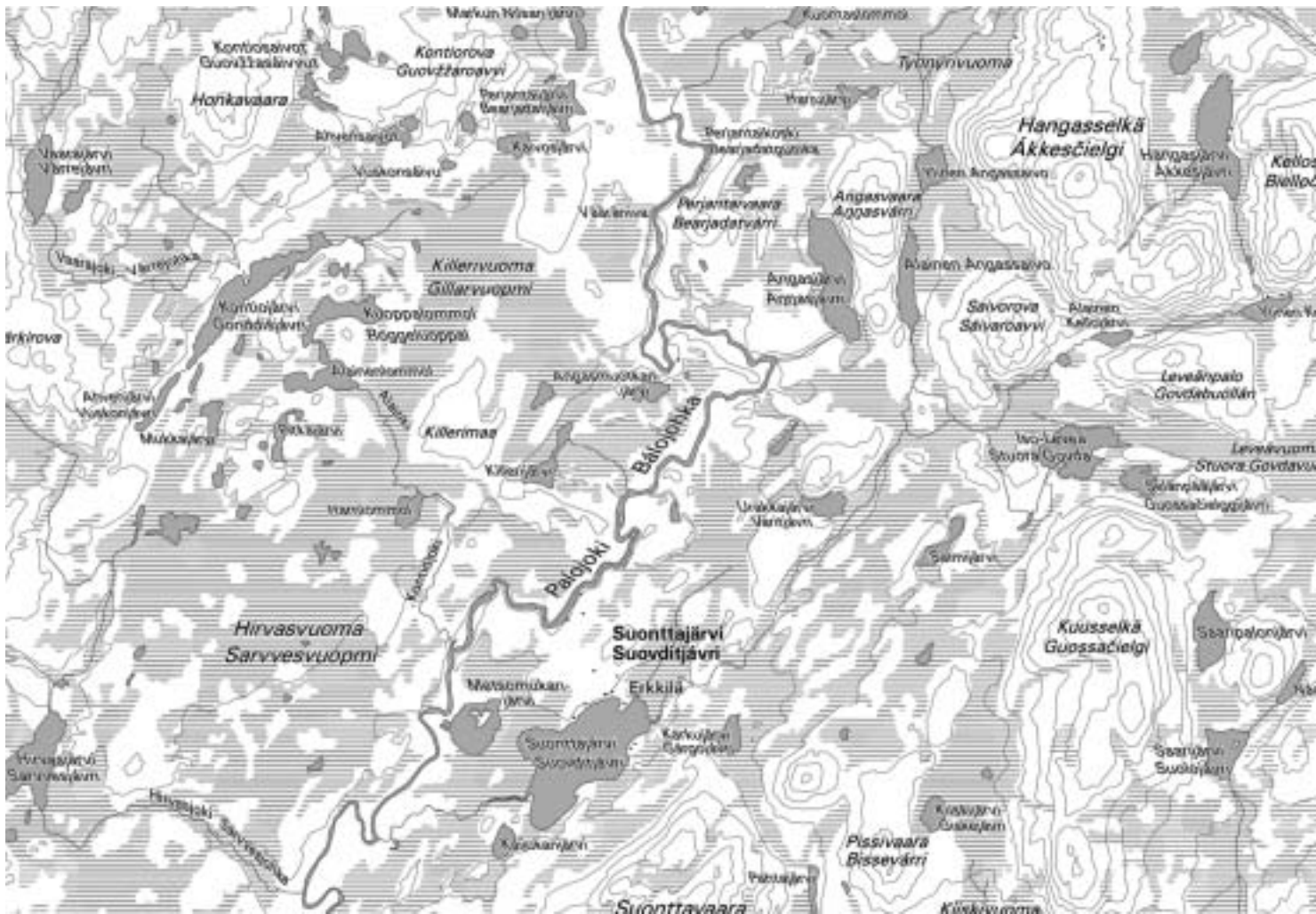
Saamelainen karttanimistö uudistettu – heikoin tuloksin

Maanmittauslaitos teetätti saamelaisen karttanimistön modernisoimiseksi kattavan tarkistus- ja täydennystyön, johon olen itsekin osallistunut. Kun Topografikunta on nyt julkaissut koko Pohjois-Lapista mittakaavan 1:50 000 topografiset kartat, joissa saamelaisnimistö esitetään nykyisten kirjakielten ortografioilla, on aihetta arvioida työn lopputulosta.

Suomessa puhuttua kolmea saamen kieltä, pohjois-, inarin- ja koltansaamea, on voitu 1970-luvulta lähtien kirjoittaa saamelaisten itsensä omaksumilla ortografioilla. Aiemmin pohjoissaamalla oli eri maissa omat kirjoitustapansa. Vuonna 1978 otettiin Suomessa, Norjassa ja Ruotsissa käyttöön pohjoissaamen yhteinen ortografia, ja inarin- ja koltansaamenkin kirjoitustavat ovat vakiintuneet nykyaikansa 1990-luvun alkupuolella. Niinpä on jo jonkin aikaa odotettukin, että Suomen saamelainen paikannimistö saataisiin myös virallisille kartoille nykyisten saamen kirjakielten mukaisessa kirjoitusasussa. Saamelaisen karttanimistön kirjoitusasua on toki pyritty systematisoimaan aiemminkin; 1970-luvulla pohjoissaamelaisia nimiä alettiin merkitä kartoille tuolloin Suomessa käytössä ol-

leen Lapin sivistysseuran ortografian mukaan, johon tosin oli tehty muutamia muutoksia suomenkielistä kartanlukijakuntaa ajatellen.

Saamelaisen karttanimistön modernisoimiseksi Maanmittauslaitos teetätti kattavan tarkistus- ja täydennystyön, johon olen itsekin osallistunut 1997. Nyt Topografikunta on julkaissut koko Pohjois-Lapista mittakaavan 1:50 000 topografiset kartat, joissa saamelaisnimistö esitetään nykyisten kirjakielten ortografioilla, ja on aihetta arvioida kuinka nimet on onnistuttu siirtämään kartoille. Uudella saamelaisen kartanlukijakunnan huomioon ottamista osoittaa se, että nyt myös karttojen selitystekstit esitetään kahdella kielellä, suomeksi ja pohjoissaameksi. Harkinnan arvoista olisi silti ollut myös inarinsaamen käyttö Inarin

Enontekiön kunnasta oleva kartta on ote MML:n karttatietokannasta 1:100 000 ja nimistö on MML:n nimistörekisteristä.

kunnan kartoissa.

En tässä katsauksessa käsittele Maanmittauslaitokselle tehtyä nimistön muunto- ja täydennystyötä, vaan ainoastaan sitä, kuinka Topografikunta on onnistunut karttanimistön modernisoinnissa. Ensimmäiseksi huomion voi kiinnittää kartoissa käytettyihin fontteihin. Valittu perusfontti on yleensä selkeä ja helpolukuinen, mutta paikoin eräät merkit tahtovat kuitenkin aiheuttaa ongelmia. Saamen kielten ortografioissa käytetään monia modifioituja kirjaimia (esim. *ã, á, č, đ, š, ž*), ja näihin kuuluvat tarkemerkit tahtovat paikoin hukkua taustaan, etenkin lousikkosymboleihin ja korkeuskäyriin. Varsinkin kirjainten *d* ja *đ* erottaminen voi olla vaikeaa, jos nimi on painettu karttaan pienellä fonttikoolla.

Erlaisen nimijärjestelmän huomioiminen

Muutamassa tapauksessa nimien aseointi kartalla ei ole täysin tyydyttävää. Tämä koskee erityisesti suurin kohteisiin

viittaavia makronimiä, joiden suhteen saamelainen nimijärjestelmä poikkeaa suomalaisesta. Kun tunturialueet voivat olla melko maastomerkillisiä, on paikannimien frekvenssi saamassa pienempi kuin suomessa ja nimettyjen kohteiden keskimääräinen koko taas suurempi. Nimen referentti on kyllä silloin helppo tunnistaa, kun kyseessä on selvärajainen kohde kuten vaara tai suo, mutta ongelman muodostavat saamelle tyypilliset ryhmä- ja aluenimet, joilla ei ole vastinetta suomalaisessa nimijärjestelmässä. Yhdellä vaarojen ryhmällä tai laajemmalla tunturialueella on usein oma, alueen yksittäisistä maastokohteista riippumaton nimensä.

Esimerkiksi Utsjoen kunnan laajat tunturialueet *Ánnevárri* (3932 1), *Bárit* (3941 1) ja *Gálddoaivi* (3932 2) on merkitty kartoille samalla kirjaskoolla kuin niihin kuuluvien yksittäisten maankohoumien nimet, eikä paikallista nimijärjestelmää tuntematon kartankäyttäjä siksi voi helposti päätellä mihin nämä nimet viittaavat. Paikoin on kuitenkin onnistu-

neesti käytetty suurempaa kirjaskokoa, kuten aluenimissä *Báišduottar* (3914 1 + 3912 2) ja *Fállát* (3913 2). Tämä ei kuitenkaan ole aina auttanut, sillä kaikki nimet (joennimiä lukuun ottamatta) on sijoitettu kartalle vaakatasoon länsi-itä-suuntaan. Vaikka tämä useimmiten helpottaa nimien lukemista, se johtaa epäselvyyteen, kun makronimi viittaa pitkänomaiseen mutta kapeahkoon pohjois-etelä-suuntaiseen maa-alueeseen: näin esimerkiksi nimi *Cuokkaskáidi* (3931 1), joka viittaa n. 17 km pitkään ja 6 km leveään tunturialueeseen, on harhaanjohtavasti sijoitettu tämän alueen pohjoispäähän.

Typografista huolimattomuutta

Kuvatut nimien aseointia ja valittua fonttia koskevat ongelmat ovat pieniä ja kokonaisuutta katsoen marginaalisia; tärkeämpää on, että saamenkieliset nimet on kirjoitettu karttaan oikein. Valitettavasti useat kartoista kuitenkin jättävät juuri tässä suhteessa toivomisen varaa, sillä viimeistelyvaiheessa niihin on päässyt

koko joukko virheitä. Virheet voidaan jakaa kahteen ryhmään, typografisiin virheisiin ja muista syistä virheellisiin nimimuotoihin.

Typografisia virheitä ei kartoissa keskimäärin esiinny kovinkaan paljon. Enimmäkseen saamen kielten suomenlelle vieraat kirjainmerkit on saatu kartoille aivan oikean näköisinä, mutta muutamassa tapauksessa tarkemerkki on lipsahtanut edellisen tai seuraavan kirjaimen päälle; virheellinen sijoitus on näin voinut tuottaa merkkejä, jotka eivät edes kuulu saamen oikeinkirjoitukseen. Tällaisia virheitä esiintyy kuitenkin kokonaisuudessaan vähän.

Erikseen on silti mainittava inarin- ja koltansaamen puhuma-alueilta karttalehdet 3844 1 ja 4822 2 + 4824 1, joihin on jostakin tietoteknisestä ongelmasta johtuen päätynyt tökerö typografinen virhe: č-kirjain on korvautunut aksentillisella è-kirjaimella, kapiteeli-Č taas vastaavasti È:llä tai E:llä. Kun č on vielä saamessa yleinen kirjain, kartat ovat täynnään sellaisia epänimiä kuin *Èuájákuolba* (pro *Čuájákuolbá*), *Èievėjáávraš* (pro *Čievčjáávraš*) ja *Eoláeuoppáméuálmi* (pro *Čoláčuoppámčuálmi*). Saamea taitavan silmään tällaiset nimet näyttävät yhtä rujoilta kuin *Èurku*, *Èampere* ja *Èoijala* näyttäisivät Suomen kartalla. Lisäksi koltansaamen ortografiassa käytetty liudentuneen ääntämyksen merkki ' on lehdellä 3844 1 korvautunut *đ*-kirjaimella. Näin muun muassa koltansaamen sana *jäu'rr* 'järvi' on vääntynyt asuun *jäu'drr*, jonka seurauksena jokainen koltansaamenkielinen järvennimi on kirjoitettu kyseiselle kartalle väärin. Tällainen huolimattomuus paljastaa, että eräiden karttalehtien nimitystä on tuskin edes kursorisesti oikoluettu vedoksesta ennen painamista.

Monenkirjavia kirjoitusvirheitä

Karttalehtiä 3844 1 ja 4822 2 + 4824 1 lukuun ottamatta typografiset virheet ovat kuitenkin vähäisiä. Kokonaisuuden kannalta tuhoisampia ovatkin olleet muut virheet, joita osa kartoista on pullollaan. Ensimmäisenä ryhmänä mainittakoon korjaamatta jääneet nimet, jotka yhä esiintyvät kartoilla vanhentuneessa kirjoitusasussa. Nämä eivät muodosta kovinkaan suurta osaa virheellisistä nimimuodoista, mutta aivan vähäpätöisinä ei näitäkään tapauksia voida pitää. Esimerkiksi karttalehdillä 3824 1 ja 3844 1 esiintyy kummallakin kuusi vanhoilta kartoilta korjaamatta siirtynyttä nimeä, ja lehdellä 3914 2 jopa kymmenen. Paikoin saman

nimen vanha ja uusi kirjoitusasu myös esiintyvät rinnan, mikä viittaa siihen, että kyseessä on silkka huolimattomuus nimiä kartalle siirrettäessä.

Kaikkein suurimman virhejoukon muodostavat ne monenkirjavit lyöntivirheet, joita on syntynyt korjattua nimiaineistoa kartalle siirrettäessä. Vaikeuksia ovat nähtävästi tuottaneet monet saamen kielen erikoiskirjaimet, kuten esimerkiksi inarinsaamen neljä erilaista *a*-kirjainta (*a*, *ä*, *á* ja *â*). Jo aiemminkin mainitulla karttalehdellä 3844 1 esiintyy peräti 17 nimeä, joissa nämä ovat päässeet sekoittumaan keskenään, esimerkiksi *Postâsuâ-luj* (pro *Postâsuâluj*) ja *Kuhsjaavraš* (pro *Kuhsjáávraš*). Pohjoissaamassa *a*-kirjaimia taas on vain kaksi, *a* ja *á*, mutta nämäkin ovat paikoin sekoittuneet; esimerkiksi nimien loppuosina yleiset sanat *njárga* 'niemi' ja *várri* 'vaara, vuori' esiintyvät useissa nimissä virheellisissä asuissa *njárga* ja *varri*. Vaikka saamea osaamattoman silmään ero ehkä näyttää pieneltä, se on kuitenkin aivan yhtä tärkeä kuin suomen *a:n* ja *ä:n*. Mitä jos suomenkieliset järvennimet päättyisivät milloin *-järvi*, milloin *-jarvi*, tai miltä näyttäisivät *Langelmäki* ja *Pieksämäki* samalla kartalla?

A-kirjaimia koskevat ongelmat muodostavat suurimman yksittäisen kirjoitusvirheiden ryhmän, mutta niiden lisäksi on silti kirjavia joukko muitakin tapauksia, joissa yksi tai useampi kirjain nimessä on vaihtunut toiseksi. Satunnaisina esimerkkeinä voidaan mainita vaikkapa *Hápmárástinodvi* pro *Hápmárástinoáivi* (3824 1), *Goaves Johttejávri* pro *Coages Johttejávri* (3931 1), *Bledjojávri* pro *Bjedjojávri* (3931 2) ja *Čnárveesuálu* pro *Čuárveesuálu* (3841 1). Toisinaan myös kaksi kirjainta on vaihtanut paikkaa (esim. *Čouččohanjohka* pro *Čuouččohanjohka*, 3824 1), kirjain on pudonnut kokonaan pois (esim. *Pálgisuávi* pro *Pálgisuáivi*, 3931 1), tai jopa kokonainen tavu on kadonnut (esim. *Ándaras-Hánsa Hávgajol* pro *Ándaras-Hánsa Hávgajohka*, 3931 1). Tällaiset karkeat kirjoitusvirheet antavat jokseenkin samanlaisen vaikutelman kuin vaikkapa *Knorevesi*, *Loupioinen*, *Kuusan-koki* tai *Seinäjal* suomalaiselle.

Virheet kasautuvat

Virheellisten nimien kokonaismäärässä on suurta vaihtelua karttalehtien välillä. Jotkin lehdet ovat lähes virheettömiä, kun taas toiset ovat virheitä täynnään. Sitä, millaista jälki parhaimmillaan ja pahimmillaan on, valaisevat seuraavat muutamaltoa Utsjoen ja Inarin kunnan

alueen karttalehdeltä laskemani virhelukemat:

Karttalehti	Saamenk. nimiä	Virheellisiä nimiasuja
3913 1	175	3 (1,5 %)
3841 1	291	14 (5 %)
3914 2	181	17 (9,5 %)
3931 1	257	37 (14,5 %)
3931 2	184	32 (17,5 %)
3824 1	144	26 (18 %)
4822 2 + 4824 1	110	27 (24,5 %)
3844 1	178	56 (31,5 %)

Osa karttalehdistä sisältää niin paljon virheitä, että lopputulosta voi kutsua fiaskoksi. Jälki on paljon huolimattomampaa kuin 1970-luvulla, jolloin saamelaisia karttanimiä alettiin ensi kerran vakavammin systematisoida. Aiemmissa kartoissa käytetty ortografia on tietysti jo vanhentunut, mutta ainakin nimet oli tämän järjestelmän puitteissa kirjoitettu lähes poikkeuksetta oikein. Siksi uusien karttojen julkaisu on tietystä näkökulmasta jopa huononnut aiempaan tilanteeseen nähden.

Viimeksi mainittakoon eräs virhelähde, jota ei yllä ole käsitelty. Rajaseutujen kartoissa Norjan ja Ruotsin puolen saamelaisnimistö pohjautuu vanhentuneeseen aineistoon. Norjan puolen nimet esiintyvät vanhassa Bergsland-Ruongin ortografian mukaisessa asussa, joka oli käytössä vuoteen 1979 saakka, ja Ruotsin puolen nimet taas esitetään kauttaaltaan horjuvalla transkriptiolla, joka ei noudata mitään täsmällistä ortografiaa. Ratkaisuun kenties on tekniset syynsä, mutta toivon mukaan siihen ei enää tulevaisuudessa turvauduta, kun ajanmukaista aineistoa on nyt saatavilla. Esimerkiksi Ruotsissa on Lantmäterietin julkaisemassa mittakaavan 1:100 000 *Fjällkartan*-sarjassa käytetty modernia ortografiaa jo 1980-luvulla, ja aivan viime vuosina on Norjassakin Statens Kartverk julkaissut nimistöltään nykyaikaistetut mittakaavan 1:50 000 kartat koko Finnmarkista. Vertailun vuoksi voi mainita, ettei näiltä kartoilta tapaa lainkaan sellaista virheiden määrää kuin Suomen kartoista. Tästä näkeekin, ettei saamelaisen nimistön saattaminen kartoille oikeassa, nykyaikaisessa kirjoitusasussa ole kohtuuttoman vaikeaa; se edellyttää vain huolellista työtä.

Kirjoittaja on tutkija Giellagas-instituutissa Oulun yliopistossa. Sähköposti ante.aikio@oulu.fi.